

---

# Kasnogotički kalež iz Oštarija

Snježana Pavičić

Hrvatski povijesni muzej, Zagreb

Izvorni znanstveni rad - UDK 745/749.033.5(497.5)  
745/749:247.9

7. svibnja 1995.

*Autorica istražuje u nas vrlo rijedak tip kasnogotičkog kaleža s okruglim podnožjem koje se stožasto uspinje do snažnog nodusa i završava glatkom kupom zakošenih stijenki. U šest nodusnih rombnih ispupčenja goticom su upisana slova IESUS, a na prstenovima iznad i ispod nodusa "Maria hilf uns" i "Maria mater Christi". Na podnožju su naknadno aplicirani sitni likovi iz prizora Raspeća, a sa svake strane i po jedan grb. Do godine 1903. kalež je bio u župnoj crkvi u Oštarijama, a onda je kupljen za Narodni muzej u Zagrebu. Prema tradiciji, velika crkva u Oštarijama sagrađena je sredinom 15. stoljeća u doba Stjepana II. Frankopana, koji tada postaje i kapetan Kranjske pa se time približava Habsburgovcima. Utjecaji iz Austrije očiti su na oštarijskom kaležu koji je vjerojatno došao kao zavjetni dar crkvi u Oštarijama, a tipologijom je najbliži kaležima majstora iz Rattenberga s kraja 15. i početka 16. stoljeća.*

Kasnogotički srebrni pozlaćeni kalež koji se čuva u sakralnoj zbirci Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu pripada grupi vrijednih i na našem području rijetkih zlatarskih predmeta (sl. 1). Budući da je do godine 1903. kalež bio pohranjen u župnoj crkvi u Oštarijama, čije se vrijeme gradnje datira u 15. stoljeće, a iz koje je sačuvano vrlo malo pokretnih umjetnina, razumljivo je značenje toga muzejskog predmeta.

Kalež stoji na masivnijemu kružnome podnožju, u sredini je izražajni nodus, a gore šira glatka kupa zakošenih stijenki. Visok je ukupno 19,2 cm, promjer je kupe 10 cm, a podnožja 12,3 cm. Inače cijeli se predmet može rastaviti u pet dijelova pa su tu onda kupa sa šipkom oko koje je još donedavno bio omotan fini stari ukrašeni, pozlaćeni papir<sup>1</sup>, zatim nodus i dva prstena s ugraviranim natpisima te podnožje i vijak.

Rub stožasta podnožja (sl. 2) ukrašen je nizom pravilnih četverolista u krugovima izvedenim na proboj.

Na jednom su dijelu podnožja aplicirani sitni reljefni likovi Marije, Ivana evanđelista i razapetog Krista, a s svake strane te scene postavljene su pločice po jednog grba. S unutrašnje strane podnožja vidljiva je nepreciznost izrade raskoljenih traka srebrnih zakovica koj služe za podupiranje spomenutih svetačkih figurica grbova, a sve to upućuje na prisutnost različitih izvedbe njih značajki očitih naknadnih intervencija na tom dijelu predmeta<sup>2</sup>. Uz donji kružni obris baze ugaviran je šesterolatični oblik čiji su rubni isječci ukrašeni lisnatim cvjetnim i češerastim motivom.

<sup>1</sup> Vjerojatno ostatak stare tapete koji je poslužio za pričvršćenje, odnosno podebljanje šipke, jer je bez dodatnog pojačanja konstrukcija središnje dijela kaleža klimava.

<sup>2</sup> Za tehnička zapažanja u vezi s izradom kaleža zahvaljujem restauratrici Maji Velicogni-Novoselac s kojom sam rastavila kalež i pregledala svaki pojedinačni dio.



1. Kasnogotički kalež iz Oštarija, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb

Na impresivnom veoma spljoštenom nodusu (sl. 3) strši šest rombanih ispupčenja. Na svakome je po jedno slovo izvedeno goticom u plitkom reljefu: I(L), H(B), E, C(S), U(V), S. Iako postoje različite inačice čitanja, jer, kako je poznato, natpis može biti oznaka donatora, a može biti i dogamatskog ili zavjetnog karaktera, tu je najvjerojatnije riječ o uobičajenu spominjanju Kristova imena "IHESUS", koje se, uz Marijino, često pojavljuje na takvoj vrsti predmeta<sup>3</sup>. Postoji mogućnost i za neke druge prijevode koji nastaju igrom i kombinatorikom navedenih slova, ali koji, po svemu sudeći, nisu relevantni za naš primjer<sup>4</sup>. Osim te, položajem, veličinom i vrstom pisma istaknute tekstovne poruke, vrlo su važni

i natpisi na prstenovima iznad i ispod nodusa. Iznad ugraviran natpis goticom "Maria Mater Christi" (sl. 4) a ispod "Maria hilf uns" (sl. 5)<sup>5</sup>.

Gornja i donja strana nodusa obogaćena je motiv pokrenutih latica izvedenih "na proboj" i ukraše bogatim gotičkim biforama trolisnih završetaka. Po je takvih perforacija sa gornje strane nodusa u kruškolik okviru ocrtanih poput bifora s rozetom između rombičanih ispupčenja, a na donjoj se strani nalaze samo neobrađene perforacije slična oblika. Trake bočnih strana strše rombova ispunjene su dekorativnim nizom "X"-ova. svemu zadivljuje geometrijska pravilnost ujednačena ma, plastičkih elemenata te dinamična pokrenutost za tiranih stilskih elemenata.

Iako o apliciranim grbovima na podnožju kal postoji nekoliko pretpostavki interpretacija, njihova sigurna a identifikacija još dvojbena. Karakterističan ol štita jednog grba s vodoravnom gredom u sredini (sl. 6) najviše upućuje na izgled austrijskog grba, no rombičani gravirana mreža gornjeg i donjeg polja problematiziraju spomenutu tezu, ali je ne isključuje. Poznato je, nai

<sup>3</sup> Takav se natpis nalazi na mnogim austrijskim i mađarskim kaležima. Ima ih i u nas. Ivan Bach zabilježio je, među ostalim, jednu vrlo sličnu shemu natpisa istražujući kalež iz godine 1493. s medaljonima Sv. Margarete, Veronike, Osvalda i Petra iz Dijecezanskog muzeja u Đaku BACH, I., Prilozi poznavanju zlatarskih radova u Hrvatskoj, "Peristil" 1961. str. 86-87.

<sup>4</sup> Za ovaj podatak zahvaljujem Andriji Lukinoviću, koji mi je spomenuo nekoliko mogućih kombinacija prijevoda, od kojih ističem sljedeću "est calix veri sanguini lesu".

<sup>5</sup> BACH, I., isto.

Za inicijale "S.M.H.V." koji se nalaze na spomenutu đakovačkom kal dr. Bach pretpostavlja da bi također mogli značiti "Sancta Maria hilf u" ROSENFELD, C. G. F. H. v., Der Adel de Königreichs Dalmatien, Nürnberg, 1873., str. 73 i tabla 45,

Pollani, jedna od najstarijih plemićkih obitelji. Iz Ugarske došli u Poltu otuda im potječe ime. Spominju se od prve polovine 12. stoljeća do izumiranja obitelji u drugoj polovici 18. stoljeća, str. 128, tabla 68.

Sagredo I, potječu iz Šibenika. Rano dolaze na područje Venecije, a sebnost se ističe Johannes Sagredo koji je godine 1675. biran za dužnika nikada nije stupio na tu dužnost.

<sup>7</sup> CEVC, E., Poznogotska plastika na Slovenskem, Ljubljana, 1970, str. 285, sl. 201.

Na prikazu iz Polhov Gredeca, međutim, nema središnjih vrata.

<sup>8</sup> ČEREK, J., Mestske znaky v českých zemích, Prag, 1985., str. 306 NOVAK, J., Slovenské mestske a obecné erby, Bratislava, 1972., str. 120 c.

LASZOWSKI, E., Grbovi Jugoslavije, Zagreb, 1932.

BASCAPÉ, G. C., Sigillografia, Milano, 1969.

LOUDA, J., Europäische Städtewappen, Lichtenstein, 1969.

VALVASOR, J. W., Opus Insignium Armorumque Regnum et Regno nec non tam aliorum quam et Carniolicae Principum, Baronum, nobilitatis Civitatem, et Oppidorum etc, etc., 1687.-1688., Metropolitana, Cod. I. 160.

SIEBMACHER, J., Grosses und allgemeines Wapenbuch ... Der Adel Kroatiens und Slavoniens, Der Adel von Galizien, Lodomerien, u. Bukowina, Der Salzburgerische Adel, Der Adel von Ungarn, Der Adel Russ Ostprovinzen, Der Adel von Krain, i druge knjige iz te opse edicije

STRÖHL, H.G., Städte - wappen von Österreich-Ungarn, Beč, 1904.

Zahvaljujem kolegama iz celjskog i mariborskog muzeja, te posebno Boži Otorepcu iz Znanstvenoistraživačkog centra SAZU u Ljubljani gospođi Maji Bedić iz Državnog arhiva u Zagrebu na korisnim sugestijama pri pretraživanju grbova.

da su ponekad polja grbova bila gravirana, iscertavana i ukrašavana raznolikim motivima koji često i nisu odražavali stvarni izgled grba već su bili dekorativnog karaktera ili su označavali kolorističku podlogu grba. Osim toga majstor ovog grba izveo je sličnu, samo nešto sitniju, rombičastu mrežu i na drugom apliciranom grbu s prikazom tvrđave, te djelomično na rombičastim ispupčenjima nodusa. Uzme li se ipak u obzir rombičasta gravirana ispuna kao konstitutivni element grba, onda se može konstatirati da su, tom grbu sa poprečnom gredom vrlo slični grbovi porodica Pollani i Sagredo<sup>6</sup>. No, povijesne referencije obiju porodica nisu u užoj vezi s preostalim činjenicama koje se tiču tog kaleža. Za drugi grb (sl.7), s prikazom kvadratne velike kule s kruništem u sredini i dvjema postraničnim pod šiljatim krovovima, također ima dosta komparativnih, ali ne i potpuno istovjetnih primjera. Sam arhitektonski prikaz utvrde vrlo je sličan reljefu arhitekture s portala crkve Sv. Petra na Dvoru u Polhov Gradecu nedaleko Ljubljane<sup>7</sup>. No sličan je i na mnogim drugim inačicama gradskih grbova i pečata rasprostranjeni-

ma po cijeloj Europi, od Bratislave i Starog mosta u Pragu do Zagreba, Sombora, Krapine, Slovenske Bistrice, Slovenj Gradeca, zatim talijanskih gradova itd<sup>8</sup>.

Kako je već istaknuto na početku, kalež potječe iz župne crkve iz Oštarija, a za Narodni muzej u Zagrebu nabavljen je otkupom godine 1903. i tu se može naći pod inventarnim brojem 30945. O samoj nabavi predmeta postoji prilično opširna dokumentacija u župnom uredu Oštarije, zatim u crkvenom arhivu grada Senja, te u dokumentaciji "Crkvene starine Narodnog muzeja" što se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu<sup>9</sup>. Sva je ta dokumentacija značajnija i zanimljivija s muzeološkog, kulturološkog i sociološkog aspekta, ali, na žalost, kao ni crkvene vizitacije<sup>10</sup>, nije dovoljna za sigurno definiranje provenijencije i nastanka našeg kaleža. Naime, taj se vrijedan predmet nigdje, čak ni u poznatim vizitacijama senjskog biskupa Nikole Pohmajevića (1718.-1730.), ne spominje izdvojeno ili s nekim određenijim opisnim oznakama pa nam tako majstori i donatori kaleža ostaju nepoznati.

Naselje Oštarije koje je nekada bilo u sastavu krbausko-modruške i senjske biskupije, a sada je u riječkoj crkvenoj pokrajini ogulinskog dekanata, locirane su na raskrižju važnih putova iz Senja prema kontinentalnoj Hrvatskoj i Bihaću. Sigurno je da je na tome prostoru bilo prisutno intenzivno prožimanje raznih interesa i utjecaja pa stoga ne začuđuje što je baš tu sagrađena i

## 2. Podnožje kaleža iz Oštarija s reljefom Raspeća i grbovima



<sup>9</sup> Zahvaljujem dr. Mili Bogoviću, dr. Ivanu Mirniku i sadašnjem župniku oštarijske crkve Ivici Miškulinu na ustupanju dokumentacije koju citiram uz kraće komentare.

Župnik Ivan Štimac 14. travnja 1903. godine moli biskupski ordinarijat da dopusti prodati stari srebrni kalež arheološkom muzeju u Zagrebu.

"Župni ured u Oštarijama, br 60  
Presvetli i Prečastni Gosp. Biskupe!

župna crkva sv. Marije u Oštarijama ima jedan stari srebrni kalež, neuporabiv, pa sam ga poslao u arheološki odjel narodnoga muzeja u Zagrebu prof. Dru. Brunšmidu na uvid da se ustanovi da li je taj kalež starina i kakva, te da li je vrijedno, da se taj kalež kao starina sačuva. Crkva sv. Marije ima za uporabu tri kaleža sasvim dobra, dočim taj stari kalež, pošto je sav oštećen, nije se upotrebljavao već mnogo godina. Za kalež mišlja Dr. Brunšmid dvije sto kruna, a moguće dao bi i više. Tih dvije sto kruna uložilo bi se korisnosno za unutarnje uređenje crkve, za koje nema sredstava, a vrlo je nužno pošto nemamo u crkvi - osim par nevaljalih klupa. U crkvi su dva stara žrtvenika, inače je crkva prazna. Čast mi je da u prilogu dostavim Vašoj Presvijetlosti list Dra. Brunšmida, pa molim Presvijetlost Vašu najsmijernije da bi mi iz navedenih razloga milostivo dozvolila, da mogu taj kalež prodati hrv. narodnomu muzeju u Zagrebu. Vaša Presvijetlosti, najpokorniji Ivan Štimac, župnik u Oštarijama, dne. 14. ravnja 1903."

Biskup Maurović odgovara na pismo i dopušta prodaju kaleža.

"Veleč. gosp. Ivanu Štimcu župniku,  
u Oštarijama og.  
Veleč. gosp.!

Na vaš podnesak od 14. travnja o. g. broj 60 uz povrat priloga ovaj ordinarijat pristaje, da pomenuti neuporabivi stari kalež ustupite na pohranu narodnom muzeju uz otštetu od najmanje 200 K. te da taj utržak upotrebite za unutrašnje uređenje crkve. Ako možete više dobiti za taj kalež pokušajte zatražiti. Zamolite ravnateljstvo narodnog muzeja u Zagrebu, da se na kalež postavi oznaka, da je pripadao župnoj crkvi u Oštarijama ogulinskim

Senj 22.IV 1903.

ex. A. Mau. (Andrija Maurović)"

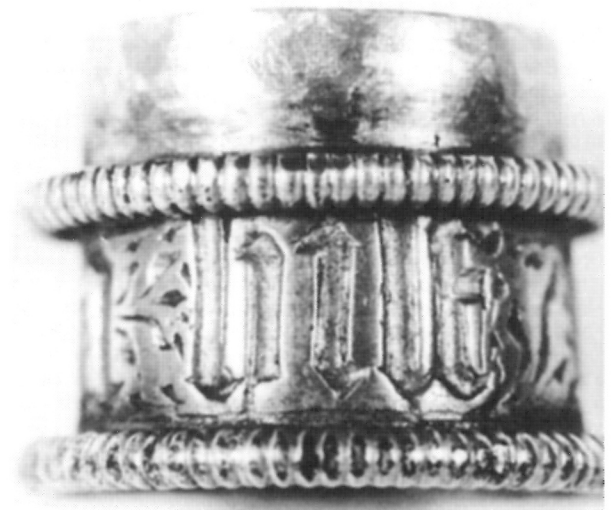
U blagajničkom dnevniku župnog ureda u Oštarijama, na str. 20, pod br. 18 za 8. svibanj 1903. godine zabilježeno je da je Ravnateljstvo arheološkog odjela narodnoga muzeja u Zagrebu isplatilo kalež dozvolom biskupskog ordinarijata u Senju. 22./II. 1903 br. 678 (akta br. 60 t.g.). U dokumentaciji "Crkvene starine" iz Arheološkog muzeja u Zagrebu vidljivo je da je 3/4, 26/4, 5/5 1903. godine Dr. Hoffiler primio i komentirao pisma župnika Štimca, te da je ustanovljava novčana i "starinska" vrijednost predmeta.



3. Nodus Kaleža iz Oštarija



4. Prsten iznad nodusa s tekstem MARIA MATER C  
STI



5. Prsten ispod nodusa s tekstem: MARIA HILF UNS

Iz cijelog dopisivanja zanimljiv je podatak da je kalež bio i kod pozlatara gosp. Schönbuchnera u Zagrebu, Skalinska ulica br. 2, koji je posredovao između župnika Štimca i Narodnog muzeja. Hoffilerova i Brunšmidova ekspertiza kaleža zasada nisu nigdje pronađene, iako se posredno iz jednoga župnikovog pisma može zaključiti Hoffilerovo mišljenje o kaležu kao "finoj radnji 16. stoljeća s natpisom koji se odnosi na Majku Božju, te ustanovljenim grbovima možda obitelji donatora".

<sup>10</sup> Za popis vizitacija koje se odnose na Oštarije najviše zahvaljujem dr. Mili Bogoviću.

Oštarije Og. Pohmajevićeva vizitacija 1723. (protokoli 15), str. 30 1727. 80v., Staus parochiae 1733 (F128), vizitacija 1735 (F 132), kanonska vizitacija 1743 (F1,43), Zapisnik kanonske vizitacije 1747 (Fi, 46), Inventar crkve 1747 (FA 64), Čolićeve odredbe za župu 1751-2 (F149), Čilićeva vizitacija župa 1753-54 (F153), Podaci o župi i kleru - vizitacija - 1755 (FII, 1), Dekreti vizitacije 1755(FB15), Nacrt nove podjele 1769, o svakoj župi

i filijali dosta podataka (FB44), u prijedlogu plana novog razgranič formiranja župa i kapelanija 1771. (F II 38), što treba učiniti, oko (FXII 26).

<sup>11</sup> HORVAT, Z., "Oštarije - Crkva Bležene Djevice Marije od Čudesu", pis u tisku.

Ovom prilikom zahvaljujem dr. Horvatu na nesebičnoj pomoći i usti informacija o toj crkvi iz njegova još neobjavljena rada.

<sup>12</sup> BOGOVIĆ, M., "Gospin otok u Oštarijama kraj Ogulina", Zvona, F 1976/1 (119), str. 6.

Tako crkvu naziva papa Pio II. koji je bulom iz godine 1459. obc oprostima.

<sup>13</sup> BOGOVIĆ, M., isto.

<sup>14</sup> HORVAT, Z., isto.

<sup>15</sup> KLAJČ, V., Krčki knezovi Frankopani od najstarijih vremena do gu otoka Krka, od 1118 do 1480. Zagreb, 1901, str. 241.



velika župna crkva<sup>11</sup>, posvećena čudesnoj gospi od Otoka (ecclesia BMV de Miraculis)<sup>12</sup>. Prema tradiciji, crkva je sagrađena oko godine 1450., u vrijeme Stjepana II Frankopana, a svečanim pismom od 31. ožujka 1459. papa Pio II. obdaruje oprostima vjernike "koji dođu u oštarijsku crkvu, ispovijede se, pričeste i daruju je"<sup>13</sup>. Crkva je najviše stradala u turskim napadima godine 1521., a dalje se s vremenom sve više obrušavala. Od nekada velikoga proštenjarskog zdanja danas je ostalo samo svetište (oko 25 x 10 m) a bivši prostrani brod s dvorednim masivnim stupovima sada je tek dvorište (oko 33 x 20 m). Arhitektonska konstrukcija i tlocrt crkve pokazuju veliku sličnost s kapelom trobrodne crkve Sv. Jurja iz Bečkog Novog Mjesta<sup>14</sup>, koju je gradio Petar Pusika u sklopu novoga dvora austrijskog kralja Friedricha III.

U to se vrijeme, dakle sredinom 15. stoljeća, i Stjepan II Frankopan intenzivno "približio njemačkome kralju i gospodaru habsburških zemalja štajerske, Kranjske i Koruške. Dana 2. veljače 1453. izdaje knez Stjepan u Senju ispravu kojom se obavezuje kralju i caru Fridriku III. da će kapetaniju u vojvodini Kranjskoj preuzeti, te zemljom pošteno i savjesno upravljati, i zadovoljan biti običnom plaćom"<sup>15</sup>. Kad je postao kapetanom Kranjske sa sjedištem u Ljubljani, sigurno je i na prostorima krbavsko-modruške biskupije nastupio izrazitiji austrijski utjecaj. Moguće je da u kontekstu tih činjenica treba tražiti i izvore našega kaleža koji je najvjerojatnije stigao kao zavjetni dar crkvi u Oštarijama.

Na to prije svega upućuje njemački tekst "Maria hilf uns" na prstenu iznad nodusa te izrazita tipološka sličnost s nekim austrijskim kaležima na kojima se pojavljuju gotovo isti natpisi i koji također imaju kružnu bazu stožasta oblika. Jedan takav kalež iz crkve u Brixlegu samos drukčijim nodusom, objavljen je u katalogu izložbe "Kasna gotika u Salzburgu"<sup>16</sup>. Osim izrazite morfološke i tehničke sličnosti te proporcijskih podudarnosti (pozlaćenc srebro, ukupna visina 18,5 cm), i na tom se kaležu na prstenovima nalaze natpisi "Hilf Maria" i "Avs not a den" (Hilf Maria aus all der Not). Prema mišljenju Magdalene Hörmann-Weingartner<sup>17</sup>, koja se duže bavila istraživanjem brixleškog kaleža, vjerojatno je riječ o predmetu iz 15. stoljeća nepoznata majstora iz Rattenberga, a jedan drugi istraživač navodi i ime mogućeg

16. Katalog "Spätgotik in Salzburg - Skulptur und Kunstgewerbe 1400-1530", Salzburger Museum Carolino Augusteum, Salzburg 1976. godine str. 101, sl. 101. kat br. 110.

17. HÖRMANN-WEINGARTNER, M., Gold und Silber, Kunstschatze aus Tirol, Innsbruck 1961, kat. br. 15, s. 29-30.

6. Grb na podnožju Kaleža, lijevi



7. Grb na podnožju kaleža, desni



rattenberškog majstora Cristopha Empela<sup>18</sup>. To, naravno, ne znači da je spomenuti majstor radio i oštarijski kalež, već samo upućuje na najbliže analogije i prostore budućih pretraživanja.

Slični se tipovi kaleža inače mogu ponegdje uočiti i na slikarskim i kiparskim djelima. Naslikani su na nekim minijaturama ili freskama, primjerice one nastale oko godine 1500. u hodočasničkoj crkvi u Pankrazebergu kod Fügena, ili se pak nalaze u rukama svetačkih kipova, najčešće Sv. Ivana Evandelista ili Sv. Barbare<sup>19</sup>.

Budući da ne postoje izravne, već samo približne podudarnosti oštarijskog kaleža s primjerima kaleža iz naših crkava<sup>20</sup>, najvjerojatnije je zaista riječ o importu s austrijskog područja potkraj 15. ili početkom 16. stoljeća.

Možda će buduća arhivska i terenska istraživanja utvrditi preciznije činjenice o oštarijskom kaležu, a možda će također pomoći pri traženju relevantnih podataka o

samoj crkvi u kojoj je predmet zatečen, te o drugim povijesnim dvojabama<sup>21</sup> koje su već prije naznačene. Za sad, međutim, umjetnina zaslužuje da bude objavljen kao vrijedan gotički spomenik.

<sup>18</sup> FISCHNALER, C. Die Feinmetall-arbeiter zu Rattenberg, Salzburg Museumblätter, Jg. 11., 1932, br. 4-5, sp. 1ff.

<sup>19</sup> Sv. Ivan Evandelista iz Slovenj Gradeca, Sv. Barbara iz Gradišća na Legnom, Sv. Barbara kod Šmarja i drugi.

<sup>20</sup> Za mnogo šire komparativne naznake može poslužiti već spomenuti kalež iz Đakovačkog dijecezanskog muzeja ili kalež što ga je Rizni zagrebačke katedrale poklonio gubernator zagrebačke biskupije Matk Talovac.

<sup>21</sup> Ovom prilikom zahvaljujem i Damjanu Pešutu, kustosu Ogulinsko zavičajnog muzeja na ustupanju još neobjavljena teksta "Ogulin, grad n Đuli". Autor, naime, smatra da je crkvu Blažene Djevice Marije od čudes moguće pripisati i Celjskim grofovima, te navodi i niz drugih historiografski pristupa.

Snježana Pavičić

#### LATE GOTHIC CHALICE FROM OŠTARIJE

The author presents a type of Late Gothic chalice (very rare in these parts) with a circular base rising conically towards a strong node ending in a smooth cup with slanting sides. Six embossed rhomboids bear the inscription IESUS, and the rings above and below the node bear the inscriptions "Maria hilf uns" and "Maria mater Christi". The base is decorated with tiny figures of the Crucifixion and with insignia - all later additions. The chalice was kept in the parish church at Oštarije up to 1903, when it was purchased for the National Museum in Zagreb. Tradition has it that the large church at Oštarije was erected in the mid-fifteenth century under noble Stjepan II Frankopan who came closer to the Habsburg entourage after becoming Captain of Carynthia. Austrian influences are evident on this chalice which was probably a votive gift to the church. Typologically it comes closest to the chalices made by the Rattenberg Master at the turn of the sixteenth century.